

JO RECORDO

Va ser perquè al petit Samuel li va agafar un atac irresistible de tos. Ell premia el rostre contra el cos de sa mare i ella l'agafava, desesperada, pel clatell contra els seus pits, a punt d'ofegar-lo, però el nen va fer tres estossecs irreprimibles. Encara que esmorteïts, a tota la família els van semblar tres canonades horroroses. I també els van sentir els soldats que eren a punt d'abandonar l'escorcoll.

Immediatament la casa es va omplir de l'espetec de trets indiscriminats i la trencadissa de vidres va indicar a Miriam que havien esmicolat la vitrina amb la vaixel·la del casament. L'avi es va posar a gemegar cap endins i el doctor Lódzer premia els punys desolats amb impotència. Només els va costar mig minut trobar l'escletxa que obria el pany de paret que ocultava el recambró estretíssim que els servia d'amagatall. La família Lódzer, en clarobscur, com si es tractés d'un quadre de Rembrandt, aparegué, immòbil i terroritzada, enlluernada per la resplendor de les potents llanternes de la Wermacht que duia aquell escamot ucraïnès de les SS. I els crits histèrics de l'oficial alemany, que només podia entendre el doctor però que tots sabien què volia dir. I les empentes per fer-los sortir del cau mentre l'avi Lódzer recitava les *ekah* i deia la gran entre les nacions ha esdevingut com una vídua que plora de nit sense parar; els camins de Sió estan de dol. I per fer-lo callar l'oficial li va partir, amb un gest desmenjat, les tres dents que li quedaven amb un cop sec de la culata del mauser. A fora, al carrer Novolipki, encara que no havia arribat migdia ja era fosc perquè la boira, els xiscles de pànic, els crits de ràbia, el fum dels incendis i la por ocultaven la poca llum d'hivern que el bondadós Jahvè, Déu de l'Univers, es dignava enviar al Ghetto. I els petits, agafats a la mare deien on anem, eh, mare?

Els van fer enfilar-se en un camió atapeït. La família Lódzer va mirar per darrera vegada cap a la casa on havien viscut els últims terribles dos anys, i el doctor, d'una glopada recordà tot el temps abans del desastre, les seves corredisses quan era nen, quan tossir no era un delicte, pel taller de joieria del pare, i les hores i hores d'estudi i els dies i dies de visita al consultori del carrer Sienna, els pacients un per un, el naixement de Samuel i d'Edith i el gran amor de Miriam, que ara pensava en el seu estimat, davant d'ell, impotent, derrotat, i aferrava amb desesperació les dues criatures amb por que un mal cop de vent se'ls endugués cap a la mort i es va sentir sola, sense res, amb aquell fred tallant i ells amb la roba que duien posada, que ni un mal abric no els havien deixat agafar, ni una maleta, perquè la irritació de l'oficial

(vinga perdre temps jugant a fet i amagar) els ho havia impedit. El doctor Lódzer mirà de cua d'ull l'avi que aguantava estoicament el dolor de la ferida a la boca; contra el seu costum, blasfemà per dins perquè, tot i ser ell un home just, Jahvè l'havia abandonat. El petit Samuel va interrogar el seu pare amb la mirada i no va gosar dir-li pare, per què ens fan això, què els hem fet, però es va posar a plorar silenciosament perquè per culpa de la seva tos els havien descobert.

El camió, seguint una caravana de vuit o deu vehicles, vomità dotzenes de persones esporuguides a la Umschlagplatz on els esperava el tren de transport de bestiar, que va partir diligentment, abandonant el Ghetto i per la Varsòvia silenciosa que feia esforços per mirar a una altra banda, traspassà el Vístula i abandonà la ciutat camí de l'alegre població estiuenca de Treblinka.

Els van tancar amb una altra família del mateix carrer, en una habitació petita, fredíssima i fosca, amb unes finestres on ni s'havien dignat col·locar barrots perquè els carcellers sabien que ja no eren persones i havien perdut, a més de la dignitat, l'instint de la supervivència. I els van oblidar, com si estiguessin tan enfeinats amb els altres hostes que no donessin l'abast. O com si no sabessin què n'havien de fer.

Passaven el dia silenciosos, els ulls esbatanats, asseguts ran de paret mirant cap a la poca claror que deixava entrar la brutícia dels vidres. I sentint de tant en tant, de lluny, els lladrucs ferotges dels oficials de les S.S. i les riallades grolleres dels voluntaris ucraïnesos. El primer cop que els van obrir la porta per deixar-los a terra uns rosegons de pa florit i una gerra d'aigua bruta, el doctor Lódzer va reaccionar. Junt amb el senyor Langfus, un ancià que era tot nervi, que havia perdut la seva botiga de teles de Senatorskaia quan el van internar al ghetto, van organitzar la vida en aquell cau amb la desesperació de saber que l'únic que podien fer era reconèixer que d'ençà que tot va començar, un cercle fatídic els envoltava i dia a dia aquest cercle s'anava estrenyent i ells feien esforços per adaptar-s'hi, donant gràcies a Jahvè per la seva bondat, i el cercle s'anava estrenyent cada vegada més fins que un dia ja no podrien regraciar més Jahvè perquè el cercle es faria tan petit com la mort. Però mentrestant, sobrevivia a cops de pensar, a cops de decidir que el racó del fons es reservava a comuna, que la Ruth Langfus faria les racions de rosegons en parts iguals; que qualsevol adult que no estigués plorant explicaria cada dia durant una hora, contes als nens. Però la Miriam no participava en aquell intent desesperat d'organitzar el cercle estret on els havien confinat. Es passava el dia amb l'Edith als seus braços, intentant treure-li la febre amb la mirada, o amb el pas de la mà plana

sobre el front, i explicant-li contes només per a ella, contes que li recordaven l'època feliç de Iérussalimskaia, quan era una nena que es delia per les històries que li explicava la seva mare. Ara els havia d'explicar ella perquè la seva filleta tingués una raó per no morir-se als sis anys. La Miriam pensava que voldria transmetre-li tota la sang perquè se salvés, perquè ella i el Samuel se salvessin.

Al cap d'una setmana va entrar un caporal sorrut seguit d'un soldat ucraïnès, es va cagar en la pudor que feia allò i va reclamar la presència de la família Langfus. Com autòmats silenciosos, Stanislaw Langfus i els seus es van arrencar, avis barrejats amb criatures, però tots en fila índia i van sortir sense dir adéu, sense tombar el cap per veure per últim cop els Lódzer, per no fer enfurir els gossos nazis. En Langfus encara va tenir temps de passar a la Miriam el seu anell de casat que havia pogut ocultar a l'escorcoll que havien sofert només arribar a Treblinka. I els Lódzer es van quedar sols, acompanyats només per la tosseta del Samuel, la que els havia fet empètir el cercle. I dos dies més de silenci, tots preguntant-se què se n'havia fet, de la família Langfus, què se n'havia fet, de l'avi Stanislaw dels ulls blaus i les mànigues arremangades; i de la seva néta Ruth, i del gendre i els tres petits. I tots, llevat del Samuel i l'Edith, sabien que l'alegre contrada de Treblinka es convertia en el trajecte final del qual només en sortien volant pel canó del fumerol, pel tub sinistre de la xemeneia, com si fossin un somni. Ho sabien però no s'ho creien perquè era impossible que la realitat fos tan obscena. Quan portaven quatre dies sense notícies dels Langfus van comprendre que no els tornarien a veure mai més i van caure en un silenci greu, sòlid, fet de mirades de biaix, trencat només per les cançons que la Miriam cantava amb extrema dolcesa per fer que s'adormís la petita, perquè volia que es passés el dia dormint per no viure aquell horror.

--Tothom dret! Josef Lódzer!

Havien obert de cop sobte la porta, que va fer un espetec en esclatar contra la paret i l'Edith, que s'havia adormit feia un minut, es va despertar espantadíssima però ni va gemegar ja que, tot i els seus sis anys, havia après a callar i a guardar-se el pànic dins dels ossos. Es va limitar a prémer fort la mà de sa mare.

--Ara torno --va tranquil·litzar-los el doctor. En sortir, mirà tendrament l'avi, assegut al seu racó, i els dos nens i la Miriam, per endur-se'n el seu record fins a l'eternitat.

--Perdona --li va dir Samuel, que encara pensava en la seva tos.

--Si us salveu --els va xiuxiuejar el doctor-- aneu-vos-en a Palestina. --I va desaparèixer, davant dels gossos.

El Hauptführer de les S.S. estava acompanyat per un home prim, amb ulleres, calb, i que escrutava el rostre del doctor Lódzer per captar-ne la reacció a la proposta que l'altre li havia fet.

--I quina garantia tinc que compliran el pacte? --va gosar dir.

--Cap. Però em temo que no hi podràs fer gaire res.

Avesat a obeir, el doctor Lódzer va acotar el cap. Amb veu de profunda pena, va preguntar:

--Qui se salvarà?

Per primer cop, amb maneres educades, d'home culte, va parlar l'home calb:

--Això ho heu de decidir vosaltres mateixos. --Va somriure-li amb simpatia i acabà la frase--: Entre tots.

Contravenint la normativa de Treblinka, en retirar-se, el doctor va mirar amb odi els ulls del Hauptführer i de l'home calb. Jahvè no existeix, va pensar mentre el tornaven a la cel·la.

En Josef Lódzer en va parlar amb la Miriam i l'avi quan els dos nens estaven dormint. Tenien dues hores per pensar-hi i comunicar-los la decisió. Els dos homes van deixar que Miriam plorés amb tota l'amarguesa impossible tanta crueltat. Quan es van asserenar, l'avi va voler recitar les *ekah*, com estava fent cada dia d'ençà que tenien la mort tan a la vora i va recitar recorda, Jerusalem, els dies de la teva aflicció. I la Miriam, amb la veu esquerdada per la pena, mormolà la meva ànima està lluny de la pau; ja no sé què és la felicitat. I el doctor Lódzer, els llavis crispats, va escopir la meva força i la meva esperança en Jahvè s'han acabat. Ho va dir amb tanta duresa que el prec de la seva *ekah* va sonar blasfem. L'avi, perquè no fossin aquestes les últimes paraules d'uns creients, va afegir, que quasi no se l'entenia, dóna'ls, Senyor, un cor endurit; que aquesta sigui la seva maledicció, oh, Jahvè.

* * *

Samuel Lódzer va tenir un calfred i s'arraulí a la manta que li havia donat aquella noia d'ulls tan foscos que es deia Anna i somreia com si fos una benedicció. Va palpar el fred canó del fusell i mirà cap a la foscor inquietant. Silenci del perill, alimentat pel seu propi silenci. De sobte, sense cap avís, un accés de tos. No el va poder evitar. I el seu so el va esgarriar i va dir, perdona, perdoneu... com una

pregària. I, en un llampec, es va veure a Treblinka, patint el dolor de la crueltat per culpa seva perquè l'Edith i la mare, i l'avi i el pare van morir per culpa seva; i ara eren vés a saber on, escampats per l'aire de Treblinka, potser dipositats a terra en un moment de calma o transportats pel vent cap a les estepes, estimats, que us heu mort per culpa de la meva tos. I això que a Ramat Gan li havien ensenyat a oblidar, a esborrar la tos culpable del cap. Les llàgrimes se li van gelar a la galta i va posar-se més ben posada la manta; i es va veure amb la boca oberta, al port de Haifa, donant la mà a un desconegut *olim* que li havia fet de pare, mare, avi i germana durant el viatge i que el va deixar a la porta del Centre d'acollida de Ramat Gan el setze d'abril del quaranta-sis. Samuel Lódzer, de dotze anys d'edat, natural de Varsòvia, fill de Josef i de Miriam, germà d'Edith la dolça, nét de Moshe Lódzer, dels Mattes de Lódz i per tant, descendent directe en onzena generació del Gran Rabí Chayim Mattes però malgrat això enemistat amb Jahvè, havia arribat a Palestina, obeint l'últim prec del seu pare, amb una onada de components de la primera *alià bet* que desafiava les autoritats del protectorat de Palestina i introduïa aquells que volien fugir com fos, al preu que fos, de l'Europa encara coberta per les cendres del fum que havien deixat tots els seus germans. Durant sis anys, a Ramat Gan, el van ajudar a oblidar, li van fer vomitar els dimonis i van aconseguir que dormís quasi tota la nit sencera d'una tirada, que gairebé li desapareguessin les tremolors de les ninetes dels ulls i que se li calmessin els espasmes facials. Li van fer fer unes ulleres de vidre molt gruixut, massa, perquè l'horror que havia presenciats li havia envellit la mirada. Van aconseguir tot això, i que aprengué l'hebreu, que ensenyés paraules de vida en el seu *yiddish* a uns companys magrebins, que aprengué àrab i que somrigués de tant en tant. Però no van poder esborrar-li el record de l'habitació petita, fredíssima i fosca de Treblinka.

Van ser uns anys plens d'activitat frenètica a l'escola annexa estudiant violí, llengües, taquigrafia, criptografia i història per no deixar-li cap buit al cap des del qual pogués recordar. Quan va fer els disset, va haver de deixar el seu lloc al Centre a un que ho necessités més. Va triar, entre les opcions que li van proposar, d'anar a fer de pagès al *kibbutz* Ein Jarod. Quan hi va arribar es pensava que li donarien una aixada però després de dos dies d'alliçonament, la primera eina que li van posar en una mà va ser un fusell i a l'altra tres carregadors plens. El contacte amb la part metàl·lica del fusell li va semblar idèntic al de la Luger que el seu pare, el pobre doctor Lódzer, li va posar a les mans després de fer-li l'últim petó. Però no va dir res

perquè es veu que al *kibbutz* confiaven en ell per defensar-se. Es va quedar palplantat amb el fusell i els carregadors, i la boca oberta, i una noia de cabell negre se li va acostar somrient, amb una manta i li va dir aquesta manta és la teva pell, Samuel. Serà la teva única companyia durant les hores de guàrdia. I els seus ulls d'atzabeja eren la bellesa; es deia Anna, tenia cura del material i també feia guàrdia aquella nit. I a ell li va semblar que era injust ser tan lleig i tan tímid com era ell i haver de dur unes ulleres amb vidres de cul de got i no va saber donar les gràcies a l'Anna. Només quan ella ja era lluny, repartint somriures i mantes, el Samuel va dir fluixet perdona, perdona... I va mirar al voltant per si algú l'havia sentit. I ara, al lloc de guàrdia havia tossit i havia indicat als possibles enemics la seva posició. Va voler foradar la foscor amb la seva dèbil mirada just per poder veure abans que ningú la foguerada de la flama. Després va sentir un murmuri suau, dolç, al costat de l'orella i després l'espetec monstruós d'un tret. Va caure assegut i d'esma es va tocar l'orella. Un líquid calent i llefiscós. I ell tremolant, sense fer cabal dels crits dels seus companys que venien rabents del cos de guàrdia. L'escaramussa va durar cinc minuts amb un intercanvi de trets infernal i ell no es va bellugar, ert, ficat en ell mateix, revivint l'habitació fosca i freda de Treblinka. El van haver de treure, rígid, en forma de quatre, del sot que ocupava, i l'endemà el van retornar amb la recomanació que passés una temporada a l'hospital psiquiàtric de Tel-Aviv. No li van dir mai quantes morts va provocar la seva tos en aquella escaramussa nocturna d'Ein Jarod.

* * *

Quan al cap de tres anys el van tornar a deixar viure sol, es va instal·lar a la població costanera de Dor, cinquanta quilòmetres més amunt de Tel Aviv, convençut que la vista del mar, de la feina dels pescadors i de les poques embarcacions de calat petit que entraven i sortien del port llefiscós, el distraïrien del seu pensament lacerant. I el Tzahal va tornar a considerar-lo útil per al servei d'un país que no es podia permetre mans sense fer res i més si eren expertes en desentranyar els secrets dels textos més innocents. Els seus antecedents mèdics i la debilitat de la seva vista el van apartar de la primera línia de foc. Però el van tancar en una habitació sense finestres a Tel Aviv, a desxifrar, com a criptògraf, tots els missatges que es creuaven o que interceptaven per tot el món els comandos que van acabar aconseguint la captura d'Eichmann a Buenos Aires. En Samuel va assistir a totes les sessions del judici des de les primeres files, contemplant el canari dins de la seva

gàbia de vidre, observant-lo fixament, amb els seus ulls cansats, sotjant-lo gairebé sense adonar-se de les lacòniques respostes a les preguntes del tribunal i deixant que la seva tos ressonés a la memòria tantes vegades com fos possible fins que no li fes mai més mal. I com si Adolf Eichmann fos el Hauptführer torturador de Treblinka, va respirar tranquil quan el van executar. Però encara no es va veure amb cor d'anar a visitar la cripta de Yad va-Shem perquè no hi havia teràpia capaç d'esborrar la memòria del seu fragment de *Shoa*, el d'aquella nit que el pare el va despertar i li va xiuxiuejar a cau d'orella que ell sabia que tu ets un noi molt valent, Samuel, que ja ets un home perquè tens nou anys i ell amb els ulls esbatanats contemplava el pare i darrere seu la mare, que somreia de pena i que tenia agafada en braços l'Edith, que per fi dormia sense febre, plàcidament, i l'avi que recitava una altra *ekah* silenciosa i li va agafar molta por de ser gran. I el pare li va dir tu no et preocupis, perquè tots viurem dintre teu; com que ets fort, tu viuràs i seràs els nostres ulls i la nostra memòria, fill meu. Samuel Lódzer s'havia reconstruït centenars de vegades el terrible raonament dels seus pares: a qui, oh Déu, a qui donem l'oportunitat d'escapar-se de l'infern; qui ha de ser el nostre Orfeu. I Miriam va renunciar de seguida a favor de qualsevol altre, com també va fer Josef i tots dos pensaven en els fills. I el vell Moshe va estendre les mans, oferint-los sense dubtar la poca vida que li quedava perquè se'n servissin i llavors va quedar clar que el més terrible era decidir quin fill havia de morir. I Miriam no podia entendre com pot haver-hi tanta maldat al món; Josef, embolcallant-se en la fredor que havia après a conrear com a metge, va fer raonaments que anaven des del és igual, qualsevol dels dos, fins a negar-se a acceptar que fos la sort del dau la que condemnés un fill i va reivindicar el dret a decidir-ho ells i, sense saber per què va dir que visqui en Samuel. I Miriam va sentir que mori l'Edith.

Un silenci sagrat va seguir a la decisió. Llavors Josef va despertar en Samuel i li va comunicar que ja era un home de nou anys. I tota la família es va estar abraçada en l'obscuritat i des d'aquell moment al Samuel li ha costat dormir de nit.

* * *

Durant la guerra dels Sis Dies va formar part de l'equip de reconeixement dependent de l'estat major a l'altiplà de Golan. Llavors ja va actuar com a responsable del departament de criptografia. Va treballar amb eficiència i va voler revestir-se de la fredor que havia fet servir el seu pare en moments més difícils. Però no se'n va sortir gaire i va comprendre que era un home molt dèbil, als seus trenta-

tres anys, l'edat de la mare quan la vaig matar. Perquè ell volia fugir ben lluny d'ell mateix i creia que si s'instal·lava a Amèrica o a Austràlia, tot li seria més fàcil. Després de retornar a Dor a posar en ordre les obsessions mirant el mar, els pescadors cada cops més escassos i els vaixells que passaven de llarg camí del port de Haifa i que deixaven el poble en una mena de letàrgia insalvable, va decidir que se n'havia d'anar d'Israel. Va apuntar-se dos cops a les llistes d'emigració però tots dos cops la veu del seu pare l'en va fer desistir. La veu suau del seu pare que, així que els S.S. van haver tancat la porta i havien obert la finestreta central per observar-los sense perill, es va aixecar fent veure que tot plegat era un joc, i va anar cap a la pistola que havien deixat al costat de la porta. I jo vinga dir-li pare, no, no, no, no. No podré fer-ho. I ell, ho has de fer: és la condició per poder viure. I assenyalà la porta: en *yiddish*, perquè no l'entenguessin els de l'altre cantó, li va dir que el que aquells gossos volien era que ell fos un covard, perquè llavors els matarien a tots sense excuses. I jo no, pare: si és així, m'estimo més morir. Mata'ns tu. I el pare em va abraçar amb tot l'amor que hi pugui haver al món i em va dir a cau d'orella jo t'ajudaré, amor meu. I li va posar la pistola a la mà, que li venia molt gran. Però ell va cobrir-li la mà amb la seva, com si tot plegat fos un joc, i amb una seguretat i una fredor que feien esgarrifar, va portar el seu fill fins on jeien la mare i l'Edith, que encara dormia. I la Miriam va fer un petó profund al seu home i al seu botxí Samuel i es va abraçar a Edith, que va morir sense adonar-se que formava part d'un joc que seguien interessadíssims, dos suboficials, un capità i un metge calb des de l'altra banda de la porta. I la bala que va matar Edith va malferir Miriam i llavors el doctor Lódzer no va dubtar i va fer que la pistola que agafava el Samuel apuntés a la Miriam i li va dir t'estimo amor meu, i el segon tret va ressonar a la sala freda. I l'avi va inclinar el cap, quasi tocant amb el front a terra, oferint el clatell com Isaac un dia va oferir el coll al seu pare Abraham, i tot li va esclatar per dins amb el tercer tret. I el pare em va dir Samuel, fill meu, tu et salvaràs; tu viuràs per nosaltres; tu seràs els nostres ulls i la nostra memòria. Vés a Palestina, arrela-hi i tots viurem per tu a Israel. Casa't i tingues fills i tots viurem a través de tu. I va agafar la mà del Samuel i es va ficar la pistola a la boca i li va somriure, com dient-li veus?, només és un joc. I va prémer el gallet, acompanyant la mà morta del Samuel, com havia fet les altres vegades. I el Samuel, amb la Luger a la mà era incapaç de pensar que ara es podia matar ell perquè als nou anys és impossible pensar en el no-res. I els carcellers van entrar a la cambra, amb la victòria al somriure i el metge calb explicava als altres

que acabaven d'assistir al típic moviment defensiu de les races inferiors, que eren capaces dels crims més horribles, com matar els propis fills i pares per tal de subsistir en comptes de plantejar-se la noblesa del suïcidi. I va agafar la pistola que en Samuel encara duia a la mà, fregà el cabell del nen afectuosament i li va dir a tu no et passarà res; aniràs a viure al barracó d'infermeria i de tant en tant, tu i jo tindrem una xerradeta. I va fer un senyal als soldats que venien al darrere perquè se l'emportessin. En Samuel quasi no va tenir temps de veure per últim cop l'Edith, la mare, el pare i l'avi. El fred gelat i tallant de l'exterior el va fer despertar i comprendre que havia comès un crim terrible i que tot i ser per culpa de la seva tos que eren a Treblinka, la seva maldat l'havia fet cometre aquells assassinats. Aquest pensament va ser corroborat pel metge calb, que s'havia convertit en el meu amic i m'anava explicant que jo era un nen malvat perquè havia matat tota la família per salvar-me i observava amb paciència infinita els meus silencis perplexos, prenia moltíssimes notes davant meu i em donava caramels perquè era el meu amic. I em preguntava què pensava i què somiava. No sé què li vaig dir; però mai no li vaig explicar allò de la tos. I un dia el meu amic el metge calb va desaparèixer sense avisar-me i al cap de dues hores l'Exèrcit Roig va entrar a Treblinka.

* * *

La segona vegada que va fer-se esborrar de les llistes d'emigració, va comprendre que mai no podria sortir d'Israel per causa de la memòria dels morts que ell havia fet. I llavors, l'endemà d'haver fet anys, va mirar llargament la Mediterrània, el seu mar adoptiu, i va decidir que ja podia visitar la cripta del record dels camps i va triar el dia de menys aglomeració per anar a Jerusalem i durant dues hores va contemplar fixament la flama de Yad va-Shem que era la vida dels seus que ell va trencar. El nom de Treblinka gravat a terra li va fer mal al cervell perquè aquella tos, aquella tos els va delatar i va ser per culpa seva. I només havia pogut complir una part del pacte; s'havia quedat a Israel. Però no tenia fills, no s'havia casat; no havia estat prou enèrgic per fer que els seus pervisquessin en els fills. I sabia que ara ja era massa tard per pensar en una cosa així. La seva ànima va plorar mirant la flama i en cap moment no va voler tenir un pensament pel Senyor misericordiós perquè feia quaranta anys que Jahvè i ell no es parlaven. Samuel Lódzer, ciutadà exemplar, quan va tornar a Dor, va mirar el mar des del balcó, va agafar la pistola reglamentària de l'exèrcit i, convençut que a la seva edat sí que es pot especular sobre el no-res, s'ajagué al llit, esperà pacientment que la fosca, compassiva, ho ocultés tot amb la

seva discreció, i introduí el canó a la boca, com recordava que havia fet el seu pare. Però no va somriure perquè no tenia cap fill a qui enganyar. Si era incapaç de complir la totalitat del pacte, com a mínim podia reunir-se amb ells. Potser per causa del fred del metall o per la por al seu propi gest, el va assaltar un accés de tos delatora, un atac irresistible d'estossecs. Però ara no tenia el cos de la mare per prémer-hi la cara i que no el sentís l'infern. Per un escrúpol estrany, deixà que la tos s'extingís i es restablís el silenci dels grans moments. I disparà, quaranta anys després de la primera tos, amb l'esperança que el dolor ja no li fes mai més mal.

de *Viatge d'hivern* Ed. Proa Barcelona, 2000